

HRAD RABÍ

ROMÁNSKÝ?

VLADISLAV RAZÍM

Rabí na Sušicku je nejrozsáhlejší hradní zříceninou a zároveň jedním z nejsložitějších a nejpozoruhodnějších stavebních celků z období středověku u nás. Chybí-li dosud jeho komplexní stavebně historický průzkum, lze očekávat zásadní objevy, které může přinést dnešní i budoucí bádání.

Dosavadní odborná literatura většinou soudí, že hrad vznikl někdy kolem přelomu 13. a 14. století z iniciativy rodu z Velhartic, byť je Rabí písemně poprvé zmíněno až roku 1380 jako majetek Půty Švihovského z Rýzmburka. Za nejstarší stavbu postupně se rozrůstajícího hradu bývá přitom považována velká obytná věž, tyčící se na skále v nejvyšším místě hradního areálu.¹⁾ Tato představa byla všeobecně přijímána až donedávna,²⁾ když tu T. Durdík náhle zveřejnil názor, že uvažovaná věž hradu Rabí je románská.³⁾ Samotná věž nemá žádné architektonické prvky, které by bylo možno blíže datovat, a názory na časové rozpětí výskytu určitých běžných stavebních forem se mohou pochopitelně různit. T. Durdík dosavadní datování změnil - jak je z jeho stručných výkladů zřejmé - na základě přehodnocení doby vzniku půlkruhově sklenutých, oboustranně špaletovaných oken ve druhém patře věžového paláce, která přiřkl románskému slohovému období.⁴⁾ Jistý zmatek sice nastává, když v jedné z následujících publikací, již je T. Durdík spoluautorem, se spojuje založení Rabí opět s Velhartici kolem roku 1300⁵⁾ a když v jiné knize téhož autora je právě údajně románské 2. patro věže s charakteristickými okénky zařazeno na první místo ve srovnávací tabulce obytných věží z doby kolem 1300 a z 1. poloviny 14. století;⁶⁾ jinde se však nové slohové zařazení opět dává jako nepochybný fakt na vědomí nejširší veřejnosti.⁷⁾

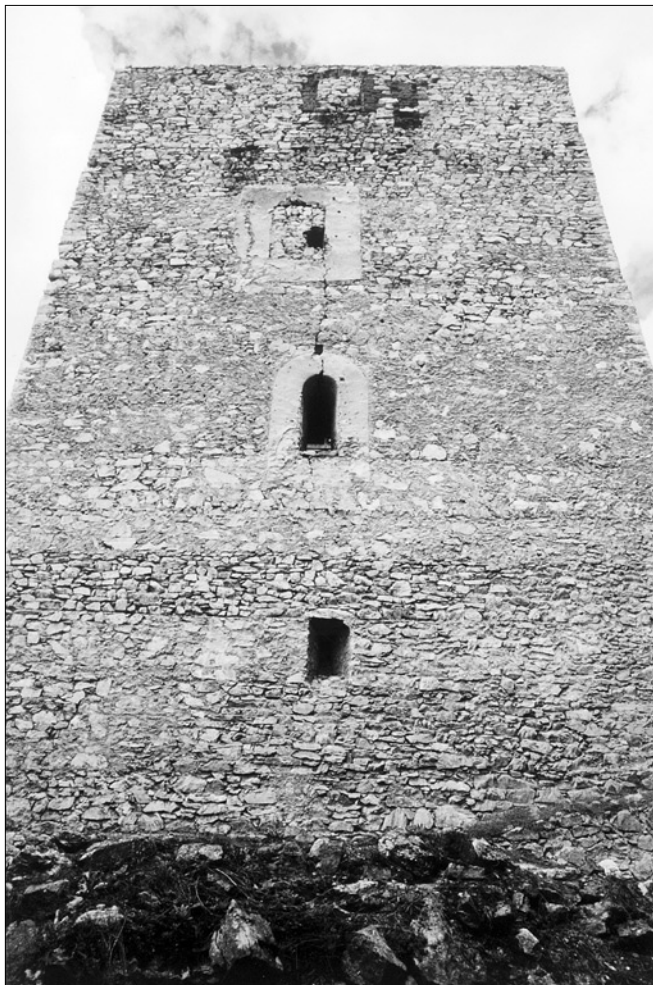
Podivná je nijak autorem blíže nezdůvodněná změna datování věže hradu Rabí, závažnější jsou však její důsledky. T. Durdík si totiž v souvislosti se svým novým, podstatně ranějším datováním věže Rabí musel nutně položit otázku, kdo a kdy ji vystavěl, navíc když se takováto stavba nyní ocitla v kontextu období počátků českých hradů na zcela výjimečném místě. Odpověď se však autorovi jakoby sama nabídl. Podle něj totiž věž s největší pravděpodobností není „českou stavbou“, ale byla vystavěna buď bavorskými hrabaty z Bogenů (vlastnili některé statky na Sušicku do roku 1242) nebo - to prý však méně pravděpodobně - vévody

Obr. 1: Rabí (okres Klatovy) obytná věž jádra hradu, jihozápadní průčelí.

z Wittelsbachů, kteří teprve museli zdejší území vrátit českému králi Přemyslu Otakarovi II. Podle autora však bohužel nemůžeme využít srovnání s několika analogickými německými a rakouskými hradmi, jejichž dosavadní poznání není na dostatečné úrovni a pokusy o datování jsou spekulativní.⁸⁾ Je-li zpočátku spojitost s některým z bavorských feudálů označována za pravděpodobnou,⁹⁾ je vzápětí bez dalšího předkládána jako skutečnost, nad níž není proć pochybovat.¹⁰⁾

Mluvíme-li o důsledcích, máme tím na mysli především dopad, jaký prohlášení o románském původu a provenienci nejstarší dochované stavby na Rabí může mít z historického hlediska. T. Durdík totiž nejen že spojuje počátky Rabí s bavorskými držiteli, ale zároveň tím nepřímo předkládá kvalitativně zcela novou představu o tom, jaká ve skutečnosti byla jinak zcela fragmentárně doložená majetková držba Bogenů či Wittelsbachů na Sušicku. Autor ostatně vyslovuje hypotézu, že Rabí mohlo být založeno jako nejsevernější opěrný bod některého z bavorských držitelů Sušicka.¹¹⁾ Připomeňme, že nemáme písemné prameny k zodpovězení otázky, zda bavorská držba měla charakter několika územně rozptýlených statků menšího rozsahu, nebo zda byla ucelenější a rozlohou významná.¹²⁾ Pro historika tak nutně představuje nové časové a provenienční zařazení počátků tohoto významného hradu oblasti důležitý kámen v roztržité mozaice pramenů dějin českého státu 13. století, umožňující další úvahy, pro něž dosud nebylo opodstatnění.¹³⁾

Obr. 2: Rabí, obytná věž jádra hradu, jihovýchodní průčelí. Uprostřed půlkruhově zaklenuté, oboustranně špaletované okénko do 2. patra, lemované omítkovou paspartou.

Je-li nová interpretace počátků Rabí tak důležitá, a to nejen z hlediska tohoto hradu a vývoje našich hradů vůbec, podívejme se na důkazy, z nichž vychází. Zaměříme se přitom zejména na přízemí a dvě patra věže, tedy tu její část, jež byla nově interpretována jako románská.

Obdélná stavba věže o vnějších rozměrech půdorysu téměř 19×13 m byla v rozsahu dochované výšky rozdělena do pěti podlaží (obr. 1). Trámové stropy však zcela zanikly a detailní studium licí zdiva a otvorů je dnes možné pouze při severozápadní stěně interiéru, kde stojí novodobé dřevěné schodiště. Obvodové zdi jsou v celé výšce stejně silné, v horizontálních řad stropních trámů tedy nejsou ústupky. Jednotlivá podlaží věže měla přibližně shodnou výšku. Stropní trámy, uložené napříč obdélným interiérem, byly svými konci zasazeny (v rozsahu možného posouzení) asi 40 cm do hloubky zdiva. Hustota kapes těchto trámů ve 2. patře je poněkud větší než v 1. patře a v přízemí, ve vyšší úrovni byl způsob konstrukce stropů odlišný. Kapsy nevykazují stopy druhotných úprav (obr. 7).

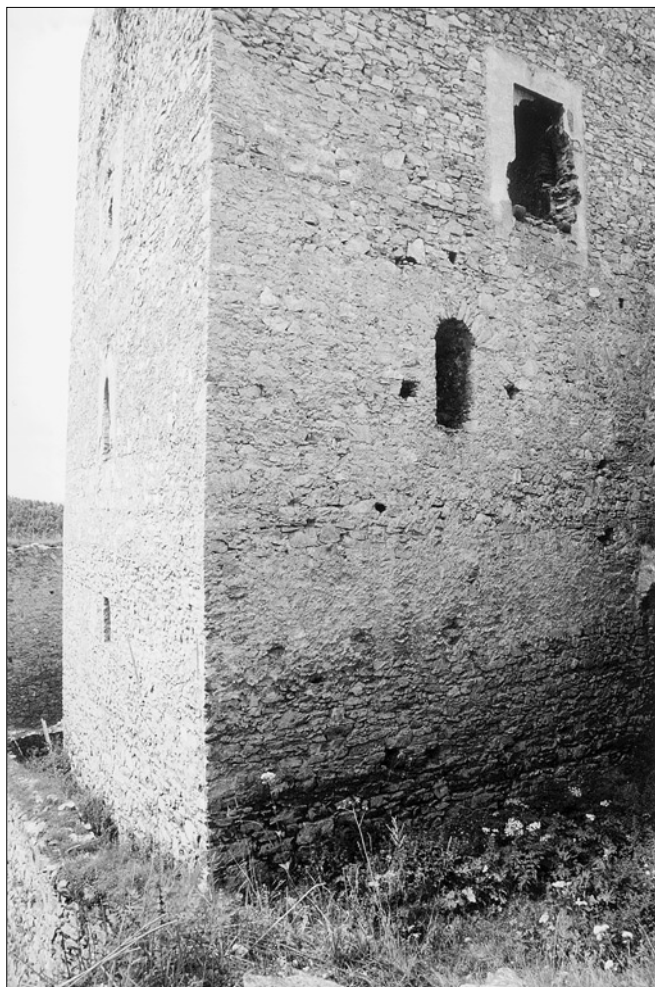
Přízemí, do jehož interiéru zasahuje nerovná skála, je dnes přístupno druhotně vylámaným otvorem v jihozápadní zdi. Původně bylo takřka temné, neboť je osvětlovalo pouze několik úzkých, rovně přeložených průdchů. Pozoruhodný je zejména průdch uprostřed jihovýchodní zdi, který směrem ven šikmo stoupá a je oboustranně špaletovaný (obr. 2, dole). První patro bylo původně vstupním po-

Obr. 3: Rabí, obytná věž jádra hradu, severozápadní průčelí. V popředí pílň můstku k dodatečně zřízenému vstupu do 2. patra. Vpravo od pílře zazděné okénko s půlkruhovým záklenkem.

dlažím - poměrně velký zazděný vchod s klenutou nikou a přibližně souběžnými špaletami se nachází asi uprostřed jihozápadní zdi (obr. 1). Sporé osvětlení zajišťovala oboustranně špaletovaná okénka s rovnými kamennými překlady, jedno vedle původního vchodu a dvě v kratší severozápadní zdi. Poněkud větší otvor s nálevkovitou špaletou v jihozápadní zdi je nejspíše druhotný. Tři drobné čtverhranné otvory nejednotné výškové úrovně v protější, severovýchodní zdi jsou také pozdější nebo u některých z nich může jít o místa uložení zmizelých ztužujících trámů ve zdivu. Bez možnosti detailního posouzení nelze jednoznačně rozhodnout původ otvoru s prudce stoupajícím bankálem v těžce stěně, jehož horní část narušuje plynulý průběh kapes stropních trámů (obr. 7).

Druhé patro osvětlovala oboustranně špaletovaná okénka s půlkruhovým záklenkem, která jsou hlavním motivem diskuse o stáří věže. I přes pozdější zásahy je jasné, že těchto otvorů bylo původně osm - po třech v delších stranách patra a po jednom v osách stran kratších. Zatímco v jihozápadní z delších stran jsou okénka rozmístěna přibližně symetricky, v protější severovýchodní zdi je trojice těchto otvorů posunuta v pohledu z interiéru ztatečně vpravo. Výška parapetů těchto okének se poněkud různí, nad podlahou dosahovala asi 60 - 80 cm (obr. 7). Některá z okének jsou buď zcela, nebo alespoň z jedné strany zazděna. Jižní okénko v jihozápadní zdi bylo zazděno a nahrazeno malým vstupním

Obr. 4: Rabí, obytná věž jádra hradu, východní nároží. Vpravo jedno z okének 2. patra.

otvorem, posunutým poněkud blíže k nároží. Podobný osud postihl okénko v severozápadní zdi, místo něhož zde byl proražen vchod s lomeným portálem (obr. 3). Tento vchod v blíže neznámé době nahradil zmíněný vstup v 1. patře, který byl zazděn. Portál je zapuštěn do vpadliny pro padací můstek, vytvarované z cihel. I v místě svého největšího zúžení, kde se špalety v tupém úhlu lomí, byla okénka vyzděna pouze z lomového kamene. Detailní průzkum těchto okenních otvorů je dnes pro nepřístupnost takřka nemožný. O východním z okének v severovýchodní zdi víme, že v největším zúžení do něho byla zazděna mříž, složená z jednoho svislého a dvou až tří vodorovných prvků. Velikost kapes po této zaniklé mříži podle našeho názoru nevylučuje, že byla dřevěná. Malá světlost okenního otvoru nenasvědčuje tomu, že by sem mříž byla vložena později (obr. 4, 5).

Nevelké okenní otvory ve 3. patře se jeví jako vesměs druhotně upravované, žádný z nich však není přístupný podrobnému průzkumu. Průzkum horních partií věže, nejvíce postižených pozdějšími změnami, také není cílem tohoto příspěvku.

Průčelí věže jsou téměř intaktní, zasažená drobnějšími druhotnými zásahy pouze místy. Fragmenty omítky na pečlivě líčovaném lomovém vápenci se dochovaly zejména na obvodu některých oken v podobě hlazených pozdně gotických paspart (obr. 1,2). Lze tak poměrně velmi dobře sledovat strukturu zdiva a její případné anomálie, které bychom

Obr. 5: Rabí, obytná věž jádra hradu, detail okénka 2. patra severovýchodního průčelí (srov. obr. 4). V nejužším místě okenního otvoru patrně zbyly zániklé mříže.

zejména v případě druhotné nástavby horních dvou pater mohli očekávat. Snaha najít uvažovaný přechod či jiné odlišnosti však podle našeho názoru vyznívá naprázdno. Nejlépe to vidíme na nárožích, vázaných jen z přitesaného lomového kamene, jejichž hrany probíhají v dokonale plynulých liniích (obr. 2 - 4). Ke stejnému závěru dospíváme pozorováním líců zdiva uvnitř věže. V této souvislosti zmíníme jeden detail. T. Durdík nijak blíže nespecifikuje jak dospěl ke svému objevu, pouze u jednoho z obrázků ve své publikaci - šikmém fotografickém snímku vnitřní stěny jihovýchodní zdi - upozorňuje, že je zde patrná spára „oddělující spodní a horní část“.¹⁴⁾ Byli bychom vděční alespoň za jediný důkaz, kdyby však nešlo o autorův omyl. Údajná spára na snímku je ve skutečnosti pouze otisk jednoho ze stropních trámů, položeného při postupném růstu zdiva těsně k jeho líci, a navíc tento otisk neleží na rozhraní 2. a 3. patra, jak by bylo pro onen důkaz potřebné, ale o podlaží níže (srov. obr. 6).

Věž (či věžový palác) tedy podle našeho názoru neposkytuje důkazy o svém růstu ve dvou slohových obdobích, která konstatuje T. Durdík. Samotnou stavební podobu oboustranně špaletovaných okének ve 2. patře nelze označit za důkaz románského původu této části věže. Okenní otvory tohoto typu se mohou vyskytovat i na stavbách podstatně mladších, gotických, zvláště v prostorách a částech staveb neurčených k bydlení. Toho si je ostatně vě-

Obr. 6: Rabí, obytná věž jádra hradu, interiér. Pohled na jihovýchodní stěnu se stopami vertikálního dělení budovy a okenními otvory. Uprostřed půlkruhově zaklenuté okénko 2. patra.

Obr. 7: Rabí, obytná věž jádra hradu, interiér. Pohled na severovýchodní stěnu od západu. Kapsy stropních trámů přízemí a dvou pater, ve druhém patře dvě půlkruhově sklenutá okénka s rozdílnou výškovou úrovní parapetů, třetí okénko upravo zazděno (snímky V. Razím, 2001).

dom i T. Durdík při svém datování lichoběžníkové věžové stavby, zapojené do hradby obíhající hlavní, pojednávanou věž, do průběhu první poloviny 14. století. Autor upozorňuje, že přízemí (dodáváme, že ve skutečnosti nejen přízemí!) této stavby osvětlují rovněž „oboustranně špaletovaná, z lomového kamene vyzdřená čtverhranná okénka, která připomínají otvory prvního patra paláce. Na méně náročných českých hradech se však s nimi v méně exponovaných prostorech setkáváme (i když nepříliš často) až do průběhu první poloviny 14. století“.¹⁶⁾ Nabízí se úsudek, že dvě sousedící stavby v jediném hradním jádru, které se vyznačují stejným charakteristickým typem okenního otvoru, mohou být současné nebo alespoň časově blízké. Při apriorním přístupu však může být stejná skutečnost důkazem opaku. V souvislosti s otázkou relativního stáří obytné věže a staveb na jejím obvodu je pozoruhodné rozmístění okenních otvorů věže. Chybějí-li osvětlovací okénka v přízemí a 1. patře na jihovýchodní straně a jsou-li okénka 2. patra stejné zdi věže posunuta mírně asymetricky k jihu, může to souviset s tím, že stavitel věže již počítal s průběhem a snad také s výškou obvodové hradby hradního jádra. Právě zde se totiž obvodová hradba věži nejvíc přibližuje, a tak dole stíní a v úrovni ochozu může být nebezpečná v případě obsazení nepřitelem.¹⁶⁾

Zejména historikům starších českých dějin by tedy bylo možno vzkázat, že o románské stavební fázi hradu Rabí prozatím nemáme důkazy a také katalog románské architektury na území Čech nemůžeme obohatit o jednu z největších profánních staveb, jaké se zde dochovaly. Souvislost vzniku Rabí i jiných hradů na Sušicku s bavorskými dočasnými držbami v tomto kraji není prokázána ani stavební podobou těchto sídel, ani jinými hmotnými prameny.

V zájmu tolik potřebné diskuse je účelné zmínit ještě jeden, širší úhel pohledu na prezentovaný problém. Soudíme, že posun vzniku obytné věže (či paláce) hradu Rabí do románského období je omylem, kterého se může dopustit každý. Bádání nad tímto tématem ostatně není ukončeno a jeho výsledky nejsou předem dány. Při prezentaci výsledků průzkumů památek by však mělo být důsledně zachováno dělítko mezi tvrzením na základě věrohodných (a také tak prezentovaných) důkazů a domněnkou, která není podepřena žádnými srozumitelnými argumenty. Dnes vyslovenou domněnku také nelze zítra bez dalšího vysvětlení vydávat za fakt. Voláme-li po mezioborové spolupráci, je třeba tyto zásady ctít tím více, aby nedocházelo k řetězení chyb na straně jedné a nahlodávání důvěry v přínos této spolupráce na straně druhé. O odpovědnosti za seriózní informování široké laické veřejnosti nemluvě.¹⁷⁾

POZNÁMKY

- 1) *Menclová, D.*, České hrady, díl I, Praha 1976, s. 322 - 325, díl 2, s. 542 (souhrn literatury).
- 2) *Durdík, T.*, Encyklopedie českých hradů, Praha 1995, s. 242.
- 3) *Durdík, T., Adámek, J., Fröhlich, J., Chotěbor, P.*, Vybrané středověké památky Prácheňska, Vlastivědná knihovnička SPS, svazek 6, Praha 1998, s. 38 - 41; *Durdík, T.*, Ilustrovaná encyklopedie českých hradů, Praha 1999, s. 464 - 465; *Durdík, T.*, Hrad Rabí, Vega - L, PÚ v Plzni 1999, neustránkováno.
- 4) Cit. v pozn. 3.
- 5) *Kupka, V. a kol.*, Pevnosti a opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Praha 2001, s. 472.
- 6) *Durdík, T., Bolina, P.*, Středověké hrady v Čechách a na Moravě, Praha 2001, s. 38.
- 7) *Benešová, K., Chotěbor, P., Durdík, T., Plaček, M., Prix, D., Razím, V.*, Architektura gotická (katalog výstavy „Deset století architektury, díl 2), Správa Pražského hradu, DaDa 2001, s. 294.
- 8) Cit. v pozn. 3.
- 9) Cit. v pozn. 3.
- 10) Cit. v pozn. 6, s. 37 a pozn. 7.
- 11) Cit. v pozn. 3.
- 12) *Srov. Holý, V.*, Počátky osídlení Královského hvozdu na Šumavě. Minulostí Západočeského kraje XXIV, 1988, s. 141 - 168.
- 13) *Martínek, J.*, Sušicko - bylo či nebylo? Historická geografie 30, Praha 1999, s. 85 - 99. Autor použil T. Durdíkem předloženou možnost vzniku Rabí iniciativou bavorských vévodů jako základní argument své úvahy, že Sušice s okolím byla „de facto“ odtržena od českého státu. Kromě Rabí byla již dříve domněnka o založení cizími stavebníky uplatněna při pokusu o vysvětlení okolností vzniku dvou hradů v nedalekých Petrovích (srov. *Durdík, T.*, Ilustrovaná ..., cit. v pozn. 3, s. 428 až 429 a tam uvedená literatura).
- 14) *T. Durdík*, Hrad Rabí, cit. v pozn. 3..
- 15) Tamtéž; srov. též *Durdík, T.*, Ilustrovaná ..., cit. v pozn. 3, s. 465. V literatuře již bylo vícekrát zdůrazněno, že právě v kraji kolem Rabí se na přelomu 13. a 14. století projevuje vývojová retardace, kdy se zde v době plně rozvinutého gotického slohu objevují stavební díla a jejich části, „zahleděné do románské minulosti“ (*Menc, V.*, Počátky středověké architektury v jihozápadních Čechách, Zprávy památkové péče 18, 1958, s. 145). Jako příklad uveďme městský kostel sv. Petra a Pavla v Horažďovicích (vzdálených od Rabí několik kilometrů), jehož založení bývá kladeno na přelom 13. a 14. století (např.: *Kuthan, J.*, Česká architektura v době posledních Premyslovců, Vimperk 1994, s. 110 - 113). Oboustranně špaletovaná okénka prostoru pod závěrem kněžiště by rovněž bylo možno bez kontextu s celou stavbou datovat do podstatně starší doby.
- 16) Poslední hodnocení stavebního vývoje Rabí od D. Líbala (*Líbal, D.*, Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek, Praha 2001, s. 422) se ke stáří věže vyjadřuje nejasně. Autor uvádí, že „podle převažujících názorů byl hrad v popsaném rozsahu vybudován již na počátku 14. století, ... přitom neshledáváme na Rabí ani jediný raně nebo vrcholně gotický detail“. O předmětné obytné věži usuzuje, že „zcela vypadává z rámce našich představ o hradních věžích konce doby premyslovské“. Ke svému vlastnímu datování se D. Líbal nakonec vyjadřuje tak, že „zprvu“ soudil na založení hradu někdy před polovinou 14. století. Není tedy zřejmé, jak autor věž datuje nyní a jak hodnotí předatování věže T. Durdíkem, jehož práci (*Durdík, T.*, Ilustrovaná ..., cit. v pozn. 3) uvádí v seznamu použité literatury.
- 17) Ve stejné souvislosti je třeba upozornit ještě na jednu zarážející skutečnost. Zatímco v Ilustrované encyklopedii českých hradů (cit. v pozn. 3), vydané nakladatelstvím Libri v roce 1999, označuje T. Durdík obytnou věž Rabí za románskou, zůstává v 5. vydání Encyklopedie českých hradů (cit. v pozn. 2) od téhož autora a téhož nakladatelství z roku 2001 stále beze změny předešlé autorovo datování na přelom 13. a 14. století. Kdo si neověř, že posledně jmenovaný knižní titul vychází v dalších vydáních nepřepracovaný (což je u nového vydání tak vysokého pořadí na povážení), a pokládá ji za prezentaci aktuálních poznatků výzkumu, je při srovnání s ostatní výše uvedenou literaturou dezorientován.

DIE BURG RABÍ ROMANISCH?

Die Burg Rabí unweit von Sušice (Schüttenhofen, Bez. Klatovy) ist die ausgedehnteste Ruine einer mittelalterlichen Burg in Böhmen. Für ihren ältesten Teil wird der große, auf einem freistehenden Felsen in der Mitte der Burganlage stehende Wohnturm über dem viereckigen Grundriss (19 zu 13 m) gehalten. Seine Entstehung wird in der bisherigen Literatur am öftesten in den Anfang des 14. Jahrhunderts datiert, der Bau weist jedoch keine Details aus, die eine solche Datierung hätten bestätigen können. Unlängst wurde ohne eine ausführlichere Erklärung eine Ansicht vom romanischen Ursprung des Turms veröffentlicht (T. Durdík, Zitation s. Anm. 3). Eine so frühe Datierung ermöglichen angeblich kleine rundgewölbte Fenster mit Laibungen an der Innen- und Außenseite, die das 2. Stockwerk beleuchten. Sollte der Turm bis in die Höhe des 2. Stockwerks tatsächlich romanisch sein, dann hätte er für seine Zeit in Böhmen einen ganz seltenen Bau dargestellt. Daher legt der Autor dieser neuen Datierung den Turmausbau in den Zusammenhang mit dem bayrischen Geschlecht von Bogen, das in Sušice und Umgebung bis 1242 einige Güter besitzen hatte, oder mit den Herzögen von Wittelsbach, die nach den Bogen folgten und erst in den 70. Jahren des 13. Jahrhunderts ihren Besitz dem König von Böhmen überließen. Der Autor der neuen Datierung drückte seine Ansicht aus, daß Rabí einen bedeutenden Stützpunkt eines der bayrischen Besitzer auf dem Gebiet Böhmens hätte darstellen können. Sollte diese Theorie der Wirklichkeit entsprechen, hätte sie ganz neue Möglichkeiten der Wertung des bayrischen Besitzes in Böhmen geöffnet, von dem nur sehr seltene schriftliche Nachrichten vorhanden sind.

Der Autor des Beitrags revidierte die Gründe, die T. Durdík zur Datierung des großen Burgturms von Rabí in die romanische Periode geführt hatten, und kam zum Schluß, daß sie nicht berechtigt gewesen waren. Die Fenster im 2. Stockwerk lassen sich ohne wirkliche Beweise nicht für romanisch halten, besonders wenn es bekannt ist, daß bereits in dieser Region gegen 1300 oft retardierte architektonische Formen in Anwendung waren, die um mehrere Jahrzehnte zurückgriffen hatten. Das Mauerwerk des Turms weist auch keine Spuren zweier Bauperioden aus. Es ist deshalb besonders wichtig auf die unbegründete Turmdatierung in die Romanik zu zeigen, weil sie in der historischen Literatur schon erschien.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Rabí, Burgkern, Wohnturm, Südwestfassade.

Abb. 2: Rabí, Burgkern, Wohnturm, Südostfassade. In der Mitte ein kleines rundgewölbtes, doppelseitig mit Laibungen versehenes Fenster ins 2. Stockwerk mit einer Putzumrahmung.

Abb. 3: Rabí, Burgkern, Wohnturm, Nordwestfassade. Im Vordergrund ein Pfeiler nach einer Brücke zum nachträglich errichteten Eingang ins 2. Stockwerk. Rechts vom Pfeiler ein zugemauertes rundgewölbtes kleines Fenster.

Abb. 4: Rabí, Burgkern, Wohnturm, Ostecke. Rechts eines der Fenster des 2. Stockwerks.

Abb. 5: Rabí, Burgkern, Wohnturm. Detail des Nordostfensters im 2. Stockwerk (vgl. Abb. 4). In der schmalsten Partie der Fensteröffnung wahrscheinlich Löcher nach einem Gitter.

Abb. 6: Rabí, Burgkern, Wohnturminneres. Ansicht der Südostwand mit Spuren nach der Vertikalgliederung und mit Fensteröffnungen. In der Mitte ein rundgewölbtes kleines Fenster des 2. Stockwerks.

Abb. 7: Rabí, Burgkern, Wohnturminneres. Ansicht der Nordostwand von Westen. Deckenbalkenlager vom Erdgeschoss und zwei Obergeschossen, im 2. Stockwerk zwei rundgewölbte kleine Fenster mit unterschiedlicher Fensterbrüstungshöhe, das dritte rechts zugemauert.

Aufnahmen von V. Razím, 2001.

(Übersetzung J. Noll)